

Press Release

19 грудня 2005 р.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПКИ У БАТУРИНІ 2005 р.

Вже шостий рік щоліта канадсько-українська експедиція провадить розкопки міста Батурина на Чернігівщині. Цей археологічний проєкт спонсорує Канадський інститут українських студій (КІУС), НТШ Америки та Понтифікальний інститут середньовічних студій (ПІСС) у Торонто. Створений 2005 р. президентом України “Фонд Батурина” вперше підтримав ці розкопки. Директор КІУСу проф. Зенон Когут є патроном і науковим дорадником проєкту.

У 2005 р. склад Батуринської експедиції збільшився до 150 студентів та науковців з університетів Чернігова і Ніжина та Києво-Могилянської академії. Керівником експедиції є д-р Володимир Коваленко (Чернігівський університет). Др. Володимир Мезенцев (Торонтський університет) приймав участь як науковий співпрацівник КІУСу, відповідальний за Батуринський проєкт. Проф. Мартін Дімнік (ПІСС) завідує фондами та допомагає у публікації результатів розкопок у Канаді.

У 1669-1708 рр. Батурин був столицею гетьманської держави й одним з найзначніших і квітучих міст України. У 1708 р. він став базою повстання гетьмана Івана Мазепи (1687-1709 рр.), який намагався в союзі зі Швецією звільнити Лівобережну Україну від московської залежності. Того року, за наказом царя Петра I, російська армія захопила й спалила Батурин і знищила його військову залозу та цивільне населення, разом 11-14 тисяч, щоб терором придушити повстання.

Батурин піднявся з руїн за гетьманування Кирила Розумовського (1750-64 рр.), який переніс туди свою резиденцію з Глухова. Після скасування Гетьманату Російською імперією у 1764 р. Розумовський продовжував будівництво у Батурині монументальних церков, шкіл, лікарень та знаменитого палацу до своєї смерті у 1803 р. З того часу місто занепадало і перетворилось на селище. З 2005 р. українська держава почала благоустроювати Батурин, реставрувати його видатні архітектурні пам'ятки та розбудовувати історичний заповідник з краєзнавчим музеєм.

Минулого літа експедиція розкопала залишки галереї чи ганку центрального гетьманського палацу в міській цитаделі. Там чітко простежуються сліди пожежі 1708 р., яка зруйнувала цю споруду. У 2001-2004 рр. рештки палацу було повністю відкрито і відтворено його плян та архітектурний тип. Ця резиденція гетьманів Дем'яна Многогрішного (1669-72 рр.) та Івана Самойловича (1672-87 рр.) була порівняно великою, прямокутною, одноповерховою кам'яницею, перекритою склепіннями. Ймовірно, вона належала до типу традиційних мурованих палат козацької старшини, який походить від народньої дерев'яної житлової архітектури. На місці колишньої фортеці вдалось віднайти цвинтар головного храму гетьманської столиці, собору Св. Трійці, який звели до 1692 р. на кошти Мазепи. Собор також був зруйнований 1708 р. Сподіваємось у наступні літні сезони поруч з цим цвинтарем локалізувати і розкопати фундаменти Троїцького собору та його високої дзвіниці, яку в старому Батурині називали “Мазепин стовп” (вежа).

Canadian Institute of Ukrainian Studies
Канадський Інститут Українських Студій
Institut Canadien d'Etudes Ukrainiennes

Археологи відкрили залишки кількох дерев'яних жител мешканців фортеці, спалених під час погрому. В одній з господарчих ям виявили кістяк забитого підлітка, а поруч--обгорілий череп іншої жертви. На терені фортеці знайдено 15 срібних і мідяних польських, чеських та російських монет, три натільні хрести, частини гравірованої мідяної оправы ікони чи книги, два срібних кільця та мідяний перстень-печатку з різьбленим зображенням Адама і Єви, два фрагменти тканини й парчеву тасьму, керамічні полив'яні люльки у формі квітки та чобітка, численні уламки вишуканих кахлів з рельєфними орнаментами, якими облицьовували печі у палатах гетьманів та козацької верхівки, фрагменти столового мальованого керамічного і скляного посуду XVII-XVIII ст., а також мушкетні і пістольні кулі, гарматні картеч і ядро та наконечник списа — реліквії героїчної оборони Батурина.

У 2005 р. збільшено обсяг розкопок залишок палацу Мазепи, який він спорудив перед 1700 р. у Гончарівці, околиця Батурина. Ця багата вілла була пограбована нападниками у 1708 р. і відтоді запустила й поступово зруйнувалась.

Археологи розкопали нові частини підмурків палацу та його прибудови і встановили, що великий підвал споруди (15 x 15 м) був поділений двома навхресними стінами на чотири господарські приміщення. У прибудові відкрили залишки сходів. Лабораторні аналізи цегли та вапнякового розчину з мурування стін палацу, проведені в Інституті геологічних наук Національної академії наук у Києві, визначили, що вони у 1.3-1.5 рази міцніші за пересічну сучасну цеглу.

Згідно малюнку цього палацу Мазепи 1744 р. та археологічним джерелам, його основна частина (без прибудови) мала підквадратний плян, три поверхи, горище, дерев'яні перекриття та вертикальну симетричну композицію чільного фасаду. Споруду побудували і прикрасили загалом у стилі західноєвропейського чи, точніше, італійського бароко. Однак ошатний декор його екстер'єру доповнили елементами, запозиченими з архітектури українського бароко--валиками з лекальної цегли (на цоколі?), побіленими профільованими керамічними деталями карнизів, порталів, чи лиштв вікон та круглими плитами з різнобарвними полив'яними розетками, прибитими вздовж карнизу. Підлога була викладена теракотовими і блакитними полив'яними керамічними плитками. Вірогідно, ці будівельні та декоративні матеріали виробили батуринські керамісти. Тож останні археологічні дослідження показують, що столичний палац Мазепи, його найбільша, головна резиденція, була видатною спорудою, яка за архітектурою не мала прямих аналогій в Україні і на Заході, але виявляла деякі місцеві особливості декору.

Улітку 2005 р. на території цитаделі й фортеці експедиція відкрила 33 поховання батурян кінця XVII - початку XVIII ст. (Мазепиною часу). З них 17 кістяків дітей та жінок, поховані без трун у неглибоких ямах, та людські рештки без слідів поховання вважаються жертвами трагедії 1708 р. Уперше знайдено два парні родинні поховання жінок з їх дітьми чи онуками, які, очевидно, були забиті одночасно. В цілому, у Батурині з 1996 р. до 2005 р. археологи розкопали 92 поховання XVII - початку XVIII ст. Більшість з них — 48 поховань — належать головне цивільним мешканцям, що загинули від нападу на місто царських військ.

Так, у світлі нових археологічних досліджень Батурина постає як один з провідних центрів формування культури українського бароко. Нищівне розорення гетьманської столиці у 1708 р. різко підірвало її інтенсивне піднесення. Відроджене місто за Розумовського вже не спромоглося відновити колишніх широких економічних і культурних зв'язків зі Заходом та високого рівня художнього ремесла і самобутнього народного мистецтва блискучої Мазепиної доби.

За подальшою інформацією про Батуринський археологічний проект прошу звернутись до автора статті (тел.: 416-766-1408; e-пошта: v.mezentsev@utoronto.ca).